

MODEL ZAKONA O PRAVIMA CIVILNIH ŽRTAVA

POVREDA LJUDSKIH PRAVA U
ORUŽANIM SUKOBIMA I U VEZI SA
ORUŽANIM SUKOBIMA U PERIODU
OD 1991. DO 2001. GODINE

Saša Gajin (ur.)

CENTAR ZA UNAPREĐIVANJE PRAVNIH STUDIJA

BIBLIOTEKA

SUOČAVANJA

BIBLIOTEKA
• SUOČAVANJA •

55

Urednik
PROF. DR SAŠA GAJIN

Izdavači
Centar za unapređivanje pravnih studija
Goce Delčeva 36, 11000 Beograd
tel: 2608 360, fax: 2608 346,
E-mail: cups@cups.rs, www.cups.rs

Fond za humanitarno pravo
Dečanska 14, 11 000 Beograd
tel.: 3349 600, fax: 3232 460
e-mail: office@hlc-rdc.org, www.hlc-rdc.org

Za izdavače
Prof. dr dr h.c. Vladimir V. Vodinelić
Sandra Orlović

Priprema i štampa
Dosije studio, Beograd

Tiraž
500 primeraka

ISBN 978-86-7546-096-1

MODEL ZAKONA

O PRAVIMA CIVILNIH ŽRTAVA
POVREDA LJUDSKIH PRAVA U
ORUŽANIM SUKOBIMA I U VEZI SA
ORUŽANIM SUKOBIMA
U PERIODU OD 1991.
DO 2001. GODINE

Beograd
2015

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

341.384-058.65(497.1)“1991/2001”

342.726-058.65(497.11)

MODEL zakona o pravima civilnih žrtava povreda ljudskih prava u oružanim sukobima i u vezi sa oružanim sukobima u periodu od 1991. do 2001. godine / [urednik Saša Gajin].

– Beograd : Centar za unapređivanje pravnih studija : Fond za humanitarno pravo, 2015 (Beograd : Dosije studio). – 55, 59 str. ; 20 cm. – (Biblioteka Suočavanja ; 55)

Nasl. str. prištampanog engl. prevoda: Model Law on the Rights of Civilian Victims of Human Rights Violations Committed During and in Connection with Armed Conflicts in the Period 1991–2001. – Oba teksta štampana u međusobno obrnutim směrovima. – Tiraž 500.

ISBN 978-86-7546-096-1

1. Model Law on the Rights of Civilian Victims of Human Rights Violations Committed During and in Connection with Armed Conflicts in the Period 1991–2001

a) Жртве рата – Правна заштита – Србија

b) Оружани сукоби – Југославија – 1991–2001

COBISS.SR-ID 214529804

SADRŽAJ

UVOD.....	7
ČINJENIČNI KONTEKST	9
NORMATIVNI OKVIR.....	11
I. Pravo žrtava na reparacije	11
II. Nedostaci važećeg Zakona.....	14
a. Nacrt zakona o pravima boraca, vojnih invalida, civilnih invalida rata i članova njihovih porodica ..	20
III. Uporednopravna analiza	21
a. Praksa postjugoslovenskih država	21
b. Praksa u svetu	31
IV. Ocena zakonodavstva u Srbiji od strane međunarodnih institucija.....	34
V. Ciljevi Modela zakona	36
MODEL ZAKONA O PRAVIMA CIVILNIH ŽRTAVA POVREDA LJUDSKIH PRAVA U ORUŽANIM SUKOBIMA I U VEZI SA ORUŽANIM SUKOBIMA U PERIODU OD 1991. DO 2001. GODINE	39

UVOD

Model zakona o pravima civilnih žrtava povreda ljudskih prava u oružanim sukobima i u vezi sa oružanim sukobima u periodu od 1991. do 2001. godine nastao je sa ciljem pružanja pomoći, podrške i zaštite osobama koje su kao civili stradale tokom ratova i u vezi sa ratovima u bivšoj Jugoslaviji, kao i sa ciljem priznavanja njihovih patnji. Rešenja predložena ovim Modelom su prilagođena potrebama žrtava¹ i zasnovana su na višegodišnjem praćenju nedostataka važećeg Zakona i preprekama sa kojima se žrtve suočavaju u nameri ostvarivanja svojih prava.

Model zakona je nastao zahvaljujući podršci Civil Rights Defenders i u saradnji partnerskih organizacija Centra za unapređivanje pravnih studija (CUPS) i Fonda za humanitarno pravo (FHP). Na izradi Modela zakona bili su angažovani Saša Gajin i Tanja Drobnjak kao pravna konsultantkinja, zajedno sa Sandrom Orlović, Milicom Kostić i Petrom Žmakom iz FHP.

Polaznu osnovu izrade Modela zakona dala je ekspertiza FHP koji je, od 2000. godine do danas u postupcima za naknadu štete i za ostvarivanje prava po Zakonu o pravima civilnih invalida rata, zastupao preko 1.000 žrtava ratnih zločina, torture, nezakonitog pritvora, prinudne mobilizacije i

1 „Žrtvama“ se smatraju: lice koje je lično preživelo povredu osnovnog ljudskog prava, odnosno slobode; član porodice lica koje je ubijeno ili nestalo u toku oružanih sukoba ili u vezi sa oružanim sukobima; kao i član porodice lica koje je lično preživelo povredu osnovnog ljudskog prava, odnosno slobode.

drugih teških kršenja ljudskih prava počinjenih tokom ratova i u vezi sa ratovima u Bosni i Hercegovini (BiH), Hrvatskoj, Srbiji i na Kosovu. FHP je ujedno obezbedio analizu važećeg Zakona o pravima civilnih invalida rata, uporednopravnu analizu, kao i prikaz činjeničnog i pravnog okvira na kom se rešenja sadržana u Modelu zakona zasnivaju.

ČINJENIČNI KONTEKST

Raspad Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ), koji je usledio nakon proglašenja nezavisnosti Slovenije u junu 1991. godine, rezultirao je sa nekoliko međunarodnih i unutrašnjih oružanih sukoba – u Sloveniji (jun–jul 1991), Hrvatskoj (1991–1995), Bosni i Hercegovini (1992–1995), na Kosovu (1998–1999) i u Makedoniji (februar–avgust 2001). Ratovi u Hrvatskoj, BiH i na Kosovu obeleženi su sistematskim zločinima počinjenim nad civilnim stanovništvom.

Srbija je igrala aktivnu ulogu u gotovo svim oružanim sukobima u bivšoj Jugoslaviji. Uz pomoć srbijanskog rukovodstva, na čijem čelu se nalazio predsednik Srbije, a kasnije i predsednik Savezne Republike Jugoslavije (SRJ) Slobodan Milošević, Srbi u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini (BiH) su uspostavili svoje političko-teritorijalne jedinice u nameri da ih izdvoje iz sastava ovih država. Područje pod srpskom kontrolom u Hrvatskoj je vraćeno pod suverenitet hrvatskih vlasti nakon dve vojno-policijske akcije Hrvatske vojske, „Bljesak“ i „Oluja“, u maju i avgustu 1995. godine. Oružani sukob u BiH je okončan u novembru 1995. godine. Oružani sukob na Kosovu, koji je započeo početkom 1998. godine, završen je u junu 1999. godine nakon vazdušne intervencije NATO protiv SRJ.

U oružanim sukobima koji su vođeni na teritoriji bivše Jugoslavije od 1991. do 2001. godine, život je izgubilo više od 130.000 osoba, oko 4,5 miliona osoba je izbeglo ili se raselilo, dok se u regionu i dalje traga za oko 12.000 nestalih osoba.

Skoro 6.000 građana Srbije i Crne Gore je izgubilo život ili nestalo u ratovima 1990-ih. U tom periodu, u Srbiju je tokom sukoba u Hrvatskoj i BiH i po njihovom okončanju izbeglo više od pola miliona izbeglica, dok je u periodu od 1999. do 2005. godine sa Kosova došlo više od 200.000 interno raseljenih lica, čime je Srbija postala zemlja sa najvišim brojem izbeglica u Evropi i jedna od pet na svetu sa najdugotrajnijom izbegličkom krizom. Posebna karakteristika ratova vođenih na teritoriji Hrvatske, BiH i Kosova su mnogobrojni ratni zločini i masovna gruba kršenja ljudskih prava – ubistva civila, prisilni nestanci, držanje civila u koncentracionim logorima, sistematsko silovanje i drugi oblici seksualnog nasilja, itd.

NORMATIVNI OKVIR

I. PRAVO ŽRTAVA NA REPARACIJE

Osnovni principi i pravila međunarodnog prava ljudskih prava i međunarodnog humanitarnog prava sastavni su deo pravnog poretka Republike Srbije. Pravo žrtava na reparacije je čvrsto utemeljeno u međunarodnom, ali i u domaćem pravu. Obaveza države da žrtvama kršenja ljudskih prava obezbedi reparacije proizlazi iz međunarodnih konvencija iz oblasti ljudskih prava koje je Srbija ratifikovala i temeljnog pravnog načela odgovornosti za učinjenu štetu.

Član 35. stav 2. Ustava Republike Srbije glasi: „Svako ima pravo na naknadu materijalne ili nematerijalne štete koju mu nezakonitim ili nepravilnim radom prouzrokuje državni organ, imalac javnog ovlašćenja, organ autonomne pokrajine ili organ jedinice lokalne samouprave.“

Član 69. stav 1. Ustava Republike Srbije glasi: „Građani i porodice kojima je neophodna društvena pomoć radi savladavanja socijalnih i životnih teškoća i stvaranja uslova za zadovoljavanje osnovnih životnih potreba, imaju pravo na socijalnu zaštitu, čije se pružanje zasniva na načelima socijalne pravde, humanizma i poštovanja ljudskog dostojanstva.“

Obaveza obeštećenja žrtava kršenja ljudskih prava je sadržana u brojnim međunarodnim konvencijama o ljudskim pravima koje je Srbija ratifikovala: **Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima** (članovi 2 i 9), **Međunarodna konvencija o eliminaciji svih oblika rasne diskriminaci-**

je (član 6), **Konvencija protiv mučenja i drugog okrutnog, nečovečnog i ponižavajućeg postupanja i kažnjavanja** (član 14), **Konvencija o pravima deteta** (član 39). Pravo žrtava na reparacije garantovano je i regionalnim mehanizmima za zaštitu ljudskih prava, odredbama **Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda** (članovi 13 i 41), kao i **Evropskom konvencijom o obeštećenju žrtava nasilja** (članovi 2 i 4) koju Srbija nije ratifikovala ni pet godina nakon što ju je potpisala. Ovo pravo garantovano je i praksom međunarodnih tela za zaštitu ljudskih prava: **Evropskog suda za ljudska prava, Komiteta Ujedinjenih nacija (UN) protiv torture, Komiteta UN za ljudska prava i Komiteta UN za eliminaciju rasne diskriminacije.**

Član 91 **Prvog dopunskog protokola uz Ženevske konvencije**, koji je na pravnoj snazi u Srbiji od 1978. godine, glasi: „Strana u sukobu koja povredi odredbe Konvencija ili ovog protokola biće, u zavisnosti od slučaja, obavezna da plati obeštećenje. Ona će biti odgovorna za sva dela koja učine lica koja se nalaze u redovima njenih oružanih snaga.“

Republika Srbija je 2013. godine potpisala **Deklaraciju protiv seksualnog nasilja u ratu**, čime se obavezala da, između ostalog, ovim žrtvama obezbedi pomoć i negu, uključujući zdravstvenu i psihosocijalnu zaštitu.

Deklaracija UN o osnovnim načelima pravde za žrtve krivičnih dela i zloupotrebe ovlašćenja iz 1985. godine predviđa sledeća prava žrtava:

- pravo na tretiranje s poštovanjem i pravo na priznanje patnje;
- pravo na odgovarajuće službe podrške, uključujući neophodnu materijalnu, medicinsku, psihološku i socijalnu pomoć;
- pravo na pravnu pomoć;

- pravo na zaštitu fizičke sigurnosti i privatnosti;
- pravo na restituciju ili naknadu pretrpljene štete ili gubitka, naknadu troškova nastalih kao posledica viktimizacije, pružanje usluga ili povraćaj prava;
- pravo na naknadu štete od strane počinioca i države, koja uključuje finansijsku naknadu za žrtve koje su pretrpele znatne fizičke povrede ili narušavanje fizičkog ili mentalnog zdravlja i za njihove porodice, a naročito lica izdržavana od strane osoba koje su umrle ili pretrpele trajna fizička ili mentalna oštećenja usled viktimizacije.

Generalna skupština UN je u Rezoluciji iz 2006. godine, pod nazivom **Osnovna načela i smernice u vezi sa pravom na pravni lek i reparacije za žrtve teških kršenja međunarodnog prava ljudskih prava i ozbiljnih kršenja međunarodnog humanitarnog prava**, precizirala obavezu država da obezbede učinkovita sredstva za zaštitu žrtava, uključujući i pravo na različite oblike reparacija. Rezolucija ukazuje na pet osnovnih oblika reparacija: restitucija, rehabilitacija, kompenzacija, različiti oblici pružanja zadovoljštine (obustavljanje kršenja prava, utvrđivanje i objavljivanje činjenica o kršenjima ljudskih prava, uvođenje ovih činjenica u obrazovne materijale, potraga za nestalima, komemoracije, javna izvinjenja) i garancije za neponavljanje nedela.

Imajući u vidu da je Republika Srbija kandidat za članstvo u Evropskoj uniji i da je za napredak u tom svojstvu neophodno da uskladi svoje zakonodavstvo sa pravnim tekovinama Evropske unije, važno je izdvojiti **Direktivu Saveta o kompenzaciji za žrtve krivičnih dela** iz 2004. godine i **Direktivu Evropskog parlamenta i Saveta o uspostavljanju minimalnih standarda u vezi sa pravima, podrškom i zaštitom žrtava krivičnih dela** iz 2012. godine, koje žrtvama

garantuju pravo na kompenzaciju, besplatnu pravnu pomoć, zdravstvenu i psihosocijalnu zaštitu.

Zaštita osnovnih ljudskih prava i sloboda koje je Srbija obavezna da garantuje prema međunarodnom, ali i domaćem pravu podrazumeva i obavezu države da spreči njihovo kršenje. Osobe koje su proživle grubo kršenje ljudskih prava, kao i njihove porodice, imaju pravo na pravdu, na podršku i poštovanje društva, na pravičnu i adekvatnu naknadu za pretrpljene strahote, psihološku, medicinsku i pravnu pomoć, a pre svega pravo na društveno priznanje patnje i počinjenog zločina.

II. NEDOSTACI VAŽEĆEG ZAKONA

Osnovni izvor prava na reparacije za žrtve rata u Srbiji je **Zakon o pravima civilnih invalida rata** („Sl. glasnik RS“, br. 52/96), kojim se propisuju prava, kao i uslovi za sticanje statusa civilnog invalida rata, odnosno člana porodice civilne žrtve rata i civilnog invalida rata. Postupak ostvarivanja i sadržaj pojedinih prava regulisan je Zakonom o osnovnim pravima boraca, vojnih invalida i porodica palih boraca („Sl. list SRJ“, br. 24/98, 29/98 – ispr. i 25/00 – odluka SUS i „Sl. glasnik RS“, br. 101/05 – dr. zakon i 111/09 – dr. zakon) i Zakonom o pravima boraca, vojnih invalida i članova njihovih porodica („Sl. glasnik SRS“, br. 54/89 i „Sl. glasnik RS“, br. 137/04).

Prema zakonskoj definiciji, civilni invalid rata je *lice kod koga nastupi telesno oštećenje od najmanje 50% usled rane, povrede ili ozlede koje su ostavile vidne tragove, zadobijene zlostavljanjem ili lišenjem slobode od strane neprijatelja za vreme rata, izvođenja ratnih operacija, od zaostalog ratnog materijala ili neprijateljskih diverzantskih odnosno teroristič-*

kih akcija (član 2.). Članom porodice civilnog invalida rata u smislu Zakona smatra se član porodice umrlog civilnog invalida rata, ukoliko je sa njim, pre njegove smrti, živeo u zajedničkom domaćinstvu; član porodice lica koje je poginulo ili umrlo pod okolnostima navedenim u članu 2 Zakona; bračni drug, deca (rođena u braku ili van braka, usvojena i pastorčad) i roditelji (član 3.).

Prava koja Zakon predviđa za civilne žrtve rata i članove njihovih porodica mogu se podeliti u tri grupe: (1) novčana davanja; (2) zdravstvena zaštita i (3) povlastice u prevozu.

Novčana davanja obuhvataju različite isplate u novcu koje žrtve i članovi porodica žrtava, uz ispunjenje zakonskih uslova, primaju od države. U ove mere spadaju: (a) lična invalidnina – mesečno novčano davanje koje ostvaruje civilni invalid rata, a čija visina zavisi od stepena invalidnosti; (b) dodatak za negu i pomoć – mesečno novčano davanje koje ostvaruje civilni invalid rata kome je neophodna pomoć i nega od strane drugog lica, a iznos zavisi od stepena invalidnosti; (c) ortopedski dodatak – mesečno novčano davanje koje ostvaruju civilni invalidi rata kojima su amputirani ekstremiteti ili su im funkcije ekstremiteta teško oštećene i lica koja su potpuno izgubila vid; (d) mesečno novčano primanje – novčano davanje koje ostvaruju civilni invalidi rata i porodice umrlih civilnih invalida rata i poginulih ili umrlih lica tokom ratnih dejstava, koje su materijalno neobezbeđene, odnosno ako ispunjavaju uslove koji se tiču imovinskog cenzusa i nesposobnosti za privređivanje; (e) naknada pogrebnih troškova – jednokratna novčana suma koja se isplaćuje osobi koja sahrani korisnika mesečnog novčanog primanja, što su najčešće članovi porodice civilne žrtve rata.

Besplatna zdravstvena zaštita se žrtvama obezbeđuje pod uslovom da zdravstvenu zaštitu ne ostvaruju po nekom drugom osnovu.

Određene povlastice u prevozu se obezbeđuju žrtvama i članovima njihovih porodica po odredbama Zakona o osnovnim pravima boraca, vojnih invalida i porodica palih boraca.

Ostvarivanje prava iz ovog Zakona moguće je samo za državljane Srbije, koji kumulativno ispunjavaju sve uslove navedene u Zakonu.

- i. Zakon civilnim žrtvama smatra samo one žrtve koje su stradale *od strane neprijatelja za vreme rata, izvođenja ratnih operacija, od zaostalog ratnog materijala ili neprijateljskih diverzantskih, odnosno terorističkih akcija*. Zakon na ovaj način iz kruga mogućih korisnika eksplicitno isključuje sve žrtve kojima su povredu nanele formacije koje Republika Srbija ne smatra neprijateljskim, kao što su Jugoslovenska narodna armija (JNA), Vojska Jugoslavije (VJ), Ministarstvo unutrašnjih poslova (MUP) ili Vojska Republike Srpske (VRS), i njima potčinjene formacije. Neke od najvećih kategorija žrtava koje su na ovaj način isključene su žrtve: (1) prinudne mobilizacije nekoliko hiljada izbeglica iz Hrvatske i BiH, izvršene od strane pripadnika Ministarstva unutrašnjih poslova Srbije, koja je za posledicu imala torturu, smrt ili prisilne nestanke prinudno mobilisanih; (2) nezakonitog privođenja i torture nad stotinama građana bošnjačke nacionalnosti u Sandžaku tokom sukoba u BiH, pod neosnovanim optužbama da saraduju sa Armijom BiH i da učestvuju u aktivnostima „protiv države“; (3) ubistava, maltretiranja i proterivanja građana bošnjačke nacionalnosti iz pograničnih sela u opštini Priboj tokom rata u BiH.
- ii. Određujući vremenski period za koji ovaj Zakon može da se primeni, u članu 2. Zakona on je ograničen samo na vreme proglašenog ratnog stanja. S obzirom na to da je SRJ, pravni prethodnik Republike Srbije, formal-

no bila u oružanom sukobu samo u periodu od 24. marta do 26. juna 1999. godine, postavljanjem ovog restriktivnog uslova sve žrtve koje su nasilje i druge povrede ljudskih prava pretrpele tokom 1990-ih godina, ali izvan navedenog perioda, onemogućene su da ostvare svoja prava po ovom Zakonu, iako su im povrede nanete u toku ratnih dejstava ili u vezi sa njima. Ovakav uslov je suprotan međunarodnom humanitarnom pravu, potvrđenim Ženevskim konvencijama i njihovim dopunskim protokolima, koji postojanje oružanog sukoba ne vezuju za proglašenje ratnog stanja.

- iii. Iako Zakon eksplicitno ne propisuje uslov teritorijalnosti, tj. ne postavlja zahtev u pogledu teritorije gde se povreda desila, Ministarstvo rada i socijalne politike i Vrhovni kasacioni sud Srbije ovaj Zakon tumače na način da se priznaju samo povrede koje su se desile na teritoriji Republike Srbije. Ovakvim tumačenjem zakonskih normi, žrtve koje su preživjele nasilje na teritorijama susjednih država isključene su iz kruga potencijalnih korisnika prava iz ovog Zakona. Ovakvo tumačenje člana predstavlja kršenje potvrđenog međunarodnog ugovora, naime Konvencije o statusu izbeglica koja u članu 23. nalaže: *U pogledu pomoći i javne potpore Države ugovornice će primenjivati prema izbeglicama koje redovno borave na njihovoj teritoriji isti postupak kao i prema svojim državljanima*, a u narednom članu se precizira da će se takav jednak postupak primenjivati i u pogledu socijalne zaštite.
- iv. Zakon žrtvom smatra jedino *lice kod koga nastupi telesno oštećenje od najmanje 50% usled rane, povrede ili ozlede koje su ostavile vidne tragove...* Ovaj zakonski uslov iz kruga uživalaca prava na reparacije isključu-

je sve žrtve nasilja koje trpe ozbiljne i doživotne psihičke posledice nasilja. Posledice nasilja koje su žrtve preživle vrlo često su i isključivo psihičke prirode. To je posebno svojstveno kod žrtava seksualnog nasilja i žrtava torture i nečovečnog postupanja. Jedna od najčešćih psihičkih posledica koje se javljaju kod žrtava nasilja je post-traumatski stresni poremećaj (PTSP) koji dovodi do značajnog umanjenja životne aktivnosti i ima snažan negativan efekat na izgleda da ta osoba ostvari normalan život. Ovakvo neopravdano pravljenje razlike između osoba sa mentalnim i fizičkim oštećenjima predstavlja diskriminaciju i kršenje Zakona o zabrani diskriminacije, potvrđenih međunarodnih ugovora (Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom, Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima) i Ustava Republike Srbije koji u članu 21. stav 3. navodi: *Zabranjena je svaka diskriminacija, neposredna ili posredna, po bilo kom osnovu, a naročito po osnovu [...] psihičkog ili fizičkog invaliditeta.*

- v. U odnosu na težinu posledica po fizičko zdravlje, Zakon o pravima civilnih invalida rata postavlja uslov da pravo na reparacije ima žrtva koja je pretrpela *telesno oštećenje od najmanje 50% usled rane, povrede ili ozlede koje su ostavile vidne tragove...* Propisivanjem donje granice telesnog oštećenja, svim žrtvama sa nešto manjim telesnim oštećenjem uskraćuje se bilo kakva vrsta pomoći. Diskriminatorni karakter ove odredbe posebno je uočljiv ako se uzme u obzir da propisana minimalna granica telesnog oštećenja za ratne vojne invalide iznosi 20 odsto.

- vi. Da bi žrtve i članovi njihovih porodica ostvarili pravo na mesečno novčano primanje, moraju ispuniti tri kumulativna uslova propisana zakonskim okvirom u pogledu materijalne neobezbeđenosti, nesposobnosti za privređivanje i imovinskog cenzusa. Kada je reč o porodicama civilnih žrtava rata, mesečno novčano primanje je jedino pravo koje se ogleda u novčanom davanju. Predviđanjem uslova da porodice civilnih žrtava rata moraju biti socijalno ugrožene, zakonodavac je ovo pravo suštinski sveo na socijalnu pomoć, što je suprotno obavezi države da pruži reparacije osobama koje su bile žrtve kršenja ljudskih prava. Drugim rečima, porodice civilnih žrtava rata koje nisu socijalno ugrožene ne mogu ostvariti suštinski najvažnije pravo koje ovaj zakon predviđa za porodice civilnih žrtava rata.
- vii. Zakon taksativno navodi koji članovi porodice mogu ostvariti pravo na reparacije, propisujući i dodatni uslov – da je *pre njegove smrti, [član porodice] živeo u zajedničkom domaćinstvu*. To mogu biti: bračni drug, deca (rođena u braku ili van braka, usvojena i pastoračad) i roditelji. Ovaj uslov iz kruga uživalaca prava na reparacije isključuje braću i sestre stradale osobe, ali i decu i roditelje ukoliko nisu živeli u zajedničkom domaćinstvu. Time se veza između bliskih srodnika svodi na zajednicu privređivanja, dok se potpuno zanemaruje emotivna dimenzija porodičnih odnosa.
- viii. Prema važećem Zakonu, prisilno nestale osobe nisu civilne žrtve rata. Njihove porodice zbog toga ne mogu ostvariti prava koja mogu ostvariti porodice ubijenih civilnih žrtava rata. Da bi porodice nestalih osoba ostvarile prava po Zakonu, moraju svoje nestale članove porodice da proglase umrlim u vanparničnom postupku. Međutim, mnoge porodice odbijaju

da proglaše svoje najbliže umrlim dok se ne pronađu njihovi posmrtni ostaci i ne utvrdi njihova sudbina, odnosno okolnosti pod kojima su prisilno odvedeni. Trenutno zakonsko rešenje predstavlja direktno kršenje međunarodnog ugovora koji je Srbija potpisala – Konvencije o zaštiti svih osoba od prisilnih nestanaka, koja u članu 24 nalaže: *Svaka država članica će u svom pravnom sistemu osigurati da žrtve prisilnog nestanka imaju pravo na odštetu i blagovremenu, pravičnu i adekvatnu naknadu.* U istom članu se dalje nalaže: *Svaka država potpisnica će preduzeti odgovarajuće korake u vezi sa pravnim položajem nestalih lica čija sudbina nije razjašnjena i njihovih rođaka, u oblastima kao što su socijalna davanja, finansijske stvari, porodično pravo i imovinska prava.*

Zbog manjkave zakonske definicije, velikom broju žrtava rata i kršenja ljudskih prava u vezi sa ratom nije priznat status civilne žrtve rata u Srbiji. Prema proceni FHP-a, samo deset odsto ukupnog broja žrtava koje danas žive u Srbiji priznate su kao civilne žrtve rata. Četiri najbrojnije kategorije žrtava koje zakon ne prepoznaje su: žrtve sistemskih kršenja ljudskih prava tokom 1990-ih u Srbiji, žrtve seksualnog nasilja, porodice nestalih i žrtve sa oboljenjima prouzrokovanim pretrpljenim nasiljem.

a. Nacrt zakona o pravima boraca, vojnih invalida, civilnih invalida rata i članova njihovih porodica

Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja je 2014. godine pripremlilo Nacrt zakona o pravima boraca, vojnih invalida, civilnih invalida rata i članova njihovih porodica (Nacrt zakona) koji značajno unapređuje pravni status boraca i vojnih žrtava u odnosu na trenutno važeći za-

konski okvir, dok u pogledu civilnih žrtava gotovo u potpunosti preuzima pravni režim propisan važećim Zakonom o pravima civilnih invalida rata. U pripremi ovog Nacrta nisu učestvovala, niti su o njemu obavještena udruženja žrtava, kao ni organizacije civilnog društva koje se bave pravima žrtava.

Najozbiljnija primedba na predloženi Nacrt odnosi se na zadržavanje diskriminatornih odredbi važećeg Zakona, zbog kojih brojne kategorije žrtava ostaju van domašaja Zakona, odnosno bez bilo kakve podrške države. Među isključenim kategorijama žrtava su porodice nestalih, žrtve seksualnog nasilja, žrtve koje pate od psihičkih posledica i fizičkih povreda koje su manje od 50% telesnog oštećenja, kao i stradali od strane pripadnika oružanih snaga Srbije ili na teritoriji drugih država.

Šesnaest organizacija civilnog društva iz Srbije apelovalo je da se zbog navedenih nedostataka Nacrt zakona povuče iz procedure usvajanja i da se hitno pristupi pisanju novog teksta Zakona, koji će prepoznati sve potrebe i specifičnosti civilnih žrtava u Srbiji i obezbediti im zaštitu i podršku institucija.

III. UPOREDNOPRAVNA ANALIZA

a. Praksa postjugoslovenskih država

Sve države nastale raspadom bivše Jugoslavije u svojim zakonima predviđaju mehanizme za ostvarivanje prava na reparacije koji se među sobom razlikuju u stepenu sveobuhvatnosti, složenosti i vrsta prava koje pružaju korisnicima. Poređenjem sa zakonskim rešenjima ovih država može se zaključiti da svi ovi sistemi pate od određenih nedostataka, međutim Srbija na drastično lošiji način tretira ovu pravnu oblast od svih država u regionu.

U Hrvatskoj su prava civilnih žrtava rata regulisana Zakonom o zaštiti vojnih i civilnih invalida rata (u daljem tekstu: hrvatski Zakon). Definicija civilne žrtve prema ovom Zakonu značajno je šira od one koju propisuje Zakon o pravima civilnih invalida rata Republike Srbije. Civilnim invalidom rata smatra se osoba koja je zadobila oštećenje organizma od najmanje 20 odsto zbog rane ili povrede u vezi sa ratnim događajima, diverzantskim, terorističkim akcijama, dejstvima Jugoslovenske narodne armije (od 17. avgusta 1990. godine) ili od eksplozije zaostalog ratnog materijala. Za razliku od Zakona u Srbiji, hrvatski Zakon civilnim žrtvama rata smatra i osobe kojima je organizam oštećen najmanje za 60 odsto zbog bolesti koja je neposredna posledica zlostavljanja, odnosno lišenja slobode. Formulacije kojima se opisuju okolnosti u kojima je došlo do povrede dovoljno su široke da obuhvate praktično sve slučajeve kršenja ljudskih prava građana Hrvatske koji su se desili tokom 1990-ih godina, bez obzira na njihovu nacionalnost, pojedinca ili grupu odgovornu za tu povredu, povezanost sa ratnim operacijama itd. Posebno je važna formulacija *u vezi sa ratnim događajima*. Naime, ova formulacija omogućava primenu Zakona i na slučajeve u kojima su žrtve povredu zadobile od strane pripadnika oružanih formacija Republike Hrvatske. Takođe, pomenutom formulacijom u krug civilnih žrtava rata uvode se i osobe koje su povredu zadobile ili su stradale pre ili posle zvaničnog proglašenja ratnog stanja. Za razliku od Zakona u Srbiji, nevažno je da li je država proglasila ratno stanje već se u obzir uzima faktičko stanje, odnosno opštepoznata činjenica da su kršenja ljudskih prava tokom 1990-ih na teritoriji bivše Jugoslavije bila česta i van okvira vojnih akcija i trajanja ratnog stanja.

Hrvatski Zakon predviđa prava kako za članove porodica ubijenih osoba, tako i za članove porodica nestalih oso-

ba. Članovima porodica po ovom Zakonu smatraju se deca, roditelji, usvojitelji, usvojenik, bračni drug i vanbračni drug samo ukoliko su imali dece i trajnu zajednicu života u trenutku nastanka povrede. Članovi porodice poginulog ili nestalog civila imaju pravo na porodičnu invalidninu i dodatak za negu i pomoć. Pravo na porodičnu invalidninu mogu da ostvare udovica ili udovac nakon navršene 55. odnosno 66. godine života (ili ranije, pod uslovom da su nesposobni za privređivanje), a takođe i deca (usvojena ili pastorčad) do navršene 15. odnosno 26. godine života ako su na redovnom školovanju. Roditeljima ubijene ili nestale osobe hrvatski Zakon garantuje pravo na porodičnu invalidninu bez obzira na činjenicu da li je neki drugi član uže porodice već ostvario to pravo. Ostvarivanje ovih prava Zakon ne uslovljava materijalnim stanjem ili imovinskim cenzusom članova uže porodice. Hrvatski Zakon predviđa znatno širi dijapazon prava civilnih žrtava rata od srpskog Zakona. Naime, civilne žrtve rata imaju pravo na osobnu invalidninu, pravo na profesionalnu rehabilitaciju, kupališno i klimatsko lečenje, pomoć u kupovini lekova itd. Osim navedenih prava, civilni invalidi rata u Hrvatskoj i članovi njihovih porodica imaju pravo na dobijanje socijalne pomoći (tzv. opskrbnine), dodatka za pomoć u kući, besplatnih udžbenika, posebnog dečjeg dodatka, studentske stipendije, kao i prednost pri smeštaju u učeničke, odnosno studentske domove, prednost pri zapošljavanju i prednost pri smeštaju u domove socijalne zaštite.

Osim toga, 2014. godine je hrvatskom Saboru predat Nacrt zakona o pravima žrtava seksualnog nasilja u domovinskom ratu, kako bi se obezbedile reparacije za ovu kategoriju žrtava koja je izuzeta važećim Zakonom.

Reparacije u Bosni i Hercegovini (BiH) regulisane su zakonima koji su doneti na državnom nivou i na nivou entiteta.

Zakon o nestalim osobama jedini je zakon donet **na državnom nivou** koji reguliše prava žrtava rata u BiH. Ovaj Zakon, donet 2004. godine, reguliše status nestalih osoba i prava njihovih porodica. Zakon o nestalim osobama je donet na osnovu niza međunarodno-pravnih akata iz oblasti ljudskih prava i humanitarnog prava. Prema ovom Zakonu, nestalim osobama smatraju se civili i borci koji su nestali tokom oružanih sukoba u BiH u periodu od 30. aprila 1991. do 14. februara 1996. godine. Uslovi koji moraju biti kumulativno ispunjeni da bi se osoba smatrala nestalom po ovom Zakonu su da porodica nema nikakvih vesti o nestalom članu, da je nestanak prijavljen i da o sudbini nestale osobe ne postoje pouzdane informacije. Članovi porodice nestale osobe su deca rođena u braku ili van braka, usvojeno dete, pastorče koje je nestala osoba izdržavala, bračni ili vanbračni partner, roditelj (uključujući očuha i maćehu), usvojitelj, rođeni brat i sestra koje je nestala osoba izdržavala. Uslov za ostvarivanje prava članova porodice nestale osobe je da su članovi porodice živeli u zajedničkom domaćinstvu sa nestalom osobom, bili ekonomski zavisni i da imaju potrebu za izdržavanjem. Članovima porodice nestale osobe Zakonom se garantuju pravo na novčanu pomoć, pravo na privremeno upravljanje imovinom nestale osobe, troškovi sahrane-ukopa, prioritet u zapošljavanju i školovanju dece, besplatna zdravstvena zaštita, obeležavanje mesta ukopa i iskopavanja i pravo na finansijsku pomoć udruženjima porodica nestalih osoba.

Na nivou **Federacije BiH** osnovna prava civilnih žrtava rata propisana su Zakonom o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodica sa djecom (u daljem tekstu: federalni Zakon). U pogledu uslova za sticanje statusa civilne žrtve rata i prava koje one i njihove porodice ostvaruju, federalni Zakon je znatno povoljniji od važećeg Zakona u Republici Srbiji. U pogledu nivoa oštećenja orga-

nizma, federalni Zakon postavlja identičan zahtev kao i srpski Zakon. Dakle, u Federaciji BiH civilnim žrtvama rata se smatraju osobe kod kojih je nastupilo telesno oštećenje organizma od najmanje 60 odsto zbog rane, povrede ili ozlede. Međutim, za razliku od srpskog Zakona, status civilnih žrtava rata se priznaje i osobama koje pate od bolesti nastale usled zlostavljanja, lišenja slobode, nezakonitog kažnjavanja, protivpravnog lišenja slobode, boravka u zatvoru, koncentracionom logoru, prinudnog rada u toku ratnog stanja ili neposredne ratne opasnosti, kao i usled nekog drugog vida nasilja uz uslov da je bolest dovela do *značajnog narušenja zdravlja*. Civilnim žrtvama rata se smatraju i nestale osobe, kao i osobe kod kojih je došlo do naknadnog oštećenja organizma zbog pogoršanja stanja ili duge inkubacije bolesti. Federalni Zakon eksplicitno pominje žrtve silovanja i seksualnog zlostavljanja kao posebnu kategoriju civilnih žrtava.

U pogledu okolnosti u kojima je nastupila povreda, federalni Zakon predviđa da su se događaji koji su doveli do smrti, nestanka, ranjavanja, povreda i drugih vidova narušavanja zdravlja mogli desiti za vreme ratnog stanja, neposredne ratne opasnosti, u vezi sa ratnim događanjima, u posebnim slučajevima i nakon završetka rata (eksplozija mina i drugog zaostalog ratnog materijala itd), tokom diverzantskih i terorističkih akcija. Dakle, za razliku od zakonskog okvira Srbije, federalni Zakon prepoznaje i situacije koje su se desile tokom neposredne ratne opasnosti ili *u vezi sa ratnim događanjima*. Federalni Zakon ne postavlja nikakav uslov u pogledu toga ko je odgovoran za smrt ili nestanak osobe, odnosno nastale povrede i druga oštećenja organizma. Osim mesečnih davanja za civilne invalide rata (lična invalidnina) i članove porodica civilnih žrtava (porodična invalidnina), federalni Zakon obezbeđuje prava koja srpski Zakon ne poznaje. To su, na primer: osposobljavanje za rad (profesionalna rehabilitacija,

prekvalifikacija i dokvalifikacija), prioritavno zapošljavanje i stambeno zbrinjavanje, kao i psihološka i pravna pomoć. Za ostvarivanje prava na porodičnu invalidninu, federalni Zakon kao uslov za udovicu i udovca postavlja navršenih 55 odnosno 65 godina života, mada se ona može i ranije ostvariti ako nisu sposobni za privređivanje. Nezavisno od ovih uslova, bračni drug invalida koji je do smrti bio korisnik dodatka za negu i pomoć drugog lica na osnovu telesnog oštećenja ima pravo na porodičnu invalidninu ako je sa invalidom živeo u bračnoj zajednici i u zajedničkom domaćinstvu pet godina pre njegove smrti i ako nije zaposlen, ne bavi se privrednom ili profesionalnom delatnošću i nije korisnik penzije. Uslov *nesposobnosti za privređivanje*, ako je nastupio pre navršene 15. godine života, odnosi se i na decu, usvojenike i pastorčad. Federalni Zakon ostvarivanje ovog prava ne uslovljava materijalnom neobezbeđenošću ili imovinskim cenzusom. Pravo na porodičnu invalidninu federalni Zakon priznaje i članu porodice preminulog civilnog invalida rata koji je koristio dodatak za negu i pomoć drugog lica, ali ni u ovom slučaju federalni Zakon ne postavlja uslov u pogledu imovinskog cenzusa, nesposobnosti za rad ili materijalne neobezbeđenosti.

Prava civilnih žrtava u **Republici Srpskoj** su regulisana Zakonom o zaštiti civilnih žrtava rata (u daljem tekstu: Zakon Republike Srpske). Kao i u slučaju zakona koji se primenjuju u Hrvatskoj i Federaciji BiH, ovaj Zakon daje značajno širu definiciju civilne žrtve rata i obezbeđuje širi krug prava. Prema Zakonu Republike Srpske, civilnim žrtvama rata se smatraju osobe kod kojih je oštećenje organizma nastalo zlostavljanjem, silovanjem, zatočeništvom u koncentracionom logoru, internacijom, prinudnim radom, ranjavanjem ili povređivanjem usled kojeg je nastalo oštećenje organizma od najmanje 60 odsto. Nestale osobe su ovim Zakonom ekspli-

citno priznate kao civilne žrtve rata. Za razliku od srpskog Zakona, Zakon Republike Srpske status civilne žrtve rata priznaje dvema brojnim kategorijama žrtava teških kršenja ljudskih prava – nestalim osobama i žrtvama koje pate od psihičkih posledica usled preživljenih trauma. U pogledu okolnosti u kojima je došlo do smrti, nestanka ili oštećenja organizma, Zakon Republike Srpske ne postavlja uslov da se to moralo desiti tokom trajanja formalnog ratnog stanja već određuje vremenski period (*poslije 9.1.1992. godine, od dana proglašenja Republike Srpske*).

Članovima porodice civilne žrtve koji mogu da ostvare prava po ovom Zakonu smatraju se: bračni drug, deca (rođena u braku ili van braka, usvojena ili pastorčad) i roditelji. Zakon uslovljava pravo na porodičnu invalidninu imovinskim cenzusom (koji određuje Vlada Republike Srpske), s tim da on ne važi za decu koja su na redovnom školovanju, odnosno do navršene 26. godine života. Članovi porodice civilnog invalida rata koji mogu da ostvaruju pravo na porodičnu invalidninu po ovom Zakonu znatno su šire definisani nego u srpskom Zakonu, jer su obuhvaćeni i članovi porodica nestalih osoba i ostvarivanje ovog prava nije uslovljeno nesposobnošću za rad ili materijalnom neobezbeđenošću. Zakon Republike Srpske ne postavlja nikakav uslov u pogledu toga ko je odgovoran za smrt ili nestanak osobe, odnosno nastale povrede i duga oštećenja organizma, izuzev kada se radi o zbegovima od neprijateljskih snaga. Ova distinkcija ne može se naći ni u jednom drugom zakonu u regionu. Pored prava koje predviđa i srpski Zakon, Zakon Republike Srpske predviđa i pravo na profesionalnu rehabilitaciju.

U **Crnoj Gori** pravo na reparacije civilnih žrtava rata regulisano je Zakonom o boračkoj i invalidskoj zaštiti (u daljem tekstu: crnogorski Zakon). S obzirom na činjenicu da na teritoriji Crne Gore nije bilo oružanih sukoba, uz izuzetak

kratkog perioda NATO intervencije, Crna Gora ima daleko najmanji broj civilnih žrtava rata u regionu bivše Jugoslavije. Kao i srpski, ni crnogorski Zakon ne pruža podršku porodicama nestalih osoba. Drugim rečima, ni ovaj Zakon ne prepoznaje nestale osobe kao civilne žrtve rata. Status civilnih žrtava rata nije priznat ni ubijenim civilima, već samo osobama kod kojih je nastupilo telesno oštećenje od najmanje 50 odsto kao posledica ranjavanja, povrede ili ozlede nastale u vezi sa ratnim operacijama ili psihosomatskih bolesti koje su ostavile vidne tragove. Kao i zakon u Srbiji, crnogorski Zakon ne priznaje oštećenja organizma koja su psihičke prirode. U članove porodice se prema crnogorskom Zakonu ubraja isti krug lica kao i u srpskom Zakonu. Međutim, u pogledu prava koja se garantuju civilnim žrtvama rata i članovima njihovih porodica, crnogorski Zakon predviđa i pravo na porodični dodatak, novčanu naknadu materijalnog obezbeđenja, pravo na porodičnu invalidninu koju mogu da ostvare bračni drug i dete civilnog invalida rata, kao i pravo na uvećanu porodičnu invalidninu, dok srpski Zakon predviđa samo mesečno novčano primanje, koje uslovljava postojanjem socijalne ugroženosti. Za ostvarivanje navedenih prava crnogorski Zakon ne predviđa imovinski cenzus, ali postavlja uslove materijalne neobezbeđenosti i nesposobnosti za rad, tako da članovi porodice ova prava mogu ostvariti samo ako nemaju prihode po osnovu radnog odnosa, penzije, samostalne delatnosti ili nekih drugih socijalnih primanja. Uslov imovinskog cenzusa je postavljen jedino za dva prava koja srpski Zakon ne poznaje: novčanu naknadu materijalnog obezbeđenja (na koje imaju pravo civilni invalidi rata i članovi njihovih porodica) i pravo na porodični dodatak (na koji imaju pravo članovi porodice umrlog civilnog invalida rata).

Prava civilnih žrtava **na Kosovu** regulisana su Zakonom Br. 04/L-054 o statusu i pravima palih boraca, invalida, ve-

terana, pripadnika Oslobodilačke vojske Kosova, civilnih žrtava i njihovih porodica (u daljem tekstu: kosovski Zakon). Slično kao i srpski Zakon, i ovaj zakon sadrži rešenja koja su neprihvatljiva zbog povrede principa jednakosti, mada u segmentu koji se tiče civilnih invalida rata daje umnogome širu definiciju ove kategorije žrtava. Prema kosovskom Zakonu, civilni invalid rata je osoba koja kao posledicu zatočenja, ranjavanja ili povrede od eksplozivnih naprava ima oštećenje organizma (usled povrede ili bolesti) od najmanje 40 odsto, bez obzira ko je za to odgovoran (nema uslova „neprijateljske snage“). Civilne žrtve rata, prema kosovskom Zakonu, jesu osobe koje su ubijene ili ranjene od strane neprijateljskih snaga, a zatim umrle u periodu od 27. februara 1998. godine do 20. juna 1999. godine. Grupu civilnih ratnih zatočenika čine sve žrtve koje su bile zatočene od strane neprijatelja najmanje 72 sata. Dakle, za ove poslednje dve kategorije žrtava, kosovski i srpski Zakon postavljaju isti diskriminatorski uslov – da su za povrede odgovorne *neprijateljske snage*. Za razliku od zakonskog rešenja u Srbiji, kao posebnu kategoriju žrtava Zakon prepoznaje nestale civile i pod njima podrazumeva svaku osobu čije je mesto nalaženja nepoznato, a koja je nestala u periodu između 1. januara 1998. godine i 31. decembra 2000. godine. Članovima porodice nestalog lica Zakon daje pravo na porodičnu penziju. U pogledu okolnosti zahvaljujući kojima je došlo do povreda ili oštećenja organizma civilnih invalida rata, kosovski Zakon upućuje na trajanje rata u periodu od 27. februara 1998. do 20. juna 1999. godine. Ovo predstavlja diskriminatorski uslov prema žrtvama koje su povrede zadobile u periodu nakon 20. juna 1999. godine, a u vezi sa ratom. Osim osnovne zdravstvene zaštite, kosovski Zakon je jedini u regionu koji civilnim invalidima rata u slučaju pogoršanja zdravstvenog stanja i u slučaju da

je to potrebno, pruža i beneficiju lečenja van zemlje, oslobađanje od poreza na imovinu, profesionalno osposobljavanje i stambeno zbrinjavanje. Kosovski Zakon u pogledu navedenih prava postavlja uslov materijalne neobezbeđenosti (nema uslova koji se odnose na imovinski cenzus ili nesposobnost za rad) bilo civilnog invalida ili članova porodice, s tim da se pri stambenom zbrinjavanju daje prednost porodicama palih boraca i nestalih i invalidima koji nemaju rešeno stambeno pitanje.

Kosovski Zakon članovima uže porodice civilne žrtve rata garantuje pravo na porodičnu penziju, besplatnu primarnu i sekundarnu zdravstvenu negu, oslobađanje od poreza na imovinu kao i pravo na jeftinu i redukovanu tarifu električne energije. Zakon samo poslednja dva prava uslovljava materijalnim stanjem članova porodice, dok se ostala prava ostvaruju nezavisno od postojanja uslova nesposobnosti za rad ili imovinskog cenzusa. Pravo na porodičnu penziju Zakon garantuje i članovima porodice nestalog civilnog lica samo pod uslovom da ne ostvaruju pravo na penziju po drugom osnovu. Imovinski cenzus, uslov materijalne neobezbeđenosti ili nesposobnost za rad Zakon ne navodi kao uslove za ostvarivanje prava na penziju.

Izmenama i dopunama Zakona Br. 04/L-054 iz 2014. godine, na Kosovu su žrtve seksualnog nasilja eksplicitno prepoznate kao civilne žrtve rata.

Pored ovog zakona, na Kosovu je 2011. godine donet Zakon Br. 04/L-023 o nestalim licima, kojim se između ostalog utvrđuju prava porodica nestalih osoba. Jedan od najvažnijih aspekata Zakona sa stanovišta porodica nestalih lica je regulisanje njihovih prava na raspolaganje imovinom nestalih lica, bez uslova da nestalog člana svoje porodice proglase mrtvim.

b. Praksa u svetu²

Kada je reč o relevantnim zakonima i praksi u svetu, postoje brojni pozitivni primeri rešavanja pitanja reparacija za žrtve rata i teških kršenja ljudskih prava.

Vlada Južnoafričke Republike je na osnovu preporuka Odbora za reparacije i rehabilitaciju Komisije za istinu i pomirenje, a u skladu sa Zakonom o Komisiji za istinu i pomirenje, isplaćivala žrtvama aparthejda jednokratne naknade u iznosu prosečnog godišnjeg prihoda petočlanog domaćinstva. Viši iznosi su dodeljivani osobama koje imaju veći broj izdržavanih lica ili žive u seoskim područjima. Sredstva su isplaćivana iz Predsedničkog fonda koji je ustanovljen za isplaćivanje reparacija žrtvama.

U Argentini je 1984. i 1985. godine usvojen niz zakona za obeštećenje žrtava „državnog terorizma“ iz perioda od 1975. do 1983. godine. Prva reparaciona mera koju je usvojila argentinska država bila je dodela penzija porodicama nestalih lica. Žrtvama je dodeljena penzija koja je bila ravna minimalnom iznosu penzije državnog službenika, a obezbeđena im je bila i socijalna i zdravstvena zaštita. Korisnici tih zakona bili su deca, supružnik, roditelji, braća i sestre žrtve. U zakonima je eksplicitno bilo istaknuto da reparacije nisu zamena za obavezu države da obezbedi prava žrtava na istinu i pravdu.

Predsednik Argentine je 1991. godine doneo Ukaz br. 70/91 za obeštećenje žrtava nezakonitog pritvora koje nisu uspele da ostvare naknadu štete u sudskim postupcima zbog pravila o zastarelosti. Ukazom im je omogućen izbor između toga da nastave sudski postupak ili da povuku tužbe i prihva-

2 Za detaljniji prikaz uporednopravne prakse pogledati Pablo de Grejf, „Pravda i reparacije“, u: *Priručnik o reparacijama*, ured. Pablo de Grejf (Beograd: Fond za humanitarno pravo, 2011).

te iznos obeštećenja od jedne tridesetine mesečne plate najvišeg državnog službenika za svaki dan pritvora. Žrtve koje su umrle ili pretrpele teške povrede u pritvoru imale su pravo na povećani iznos. Za pet godina zatočeništva žrtve su, pored dnevnog iznosa, dobijale i paušal u iznosu od 49,275 dolara. Prijave su podnošene Ministarstvu unutrašnjih poslova koje je imalo rok od 60 dana da odluči o prijavi i 60 dana za isplatu obeštećenja po odobrenju prijave.

Zakonom 24.043 iz 1991. godine proširen je krug beneficijara i povećan je iznos koji se dodeljuje za jedan dan zatočeništva sa 27 na 74 dolara. Žrtve koje su dobile reparacije po prethodnom ukazu imale su pravo na razliku između dva iznosa.

Zakon 24.411 iz 1994. godine je predvideo materijalne reparacije za žrtve prisilnih nestanaka i naslednike osoba koje su ubili pripadnici vojske, bezbednosnih snaga ili paravojnih grupa. Za ostvarivanje prava po ovom Zakonu, porodice su morale da proglase svoje nestale članove umrlim. Ovaj Zakon je izazvao strah kod žrtava da će država dati novac u zamenu za ćutanje o onom što se dogodilo. Zato je pre usvajanja Zakona o reparacijama usvojen Zakon o odsustvu usled prisilnog nestanka, kojim se ne pretpostavlja smrt nestalog lica (pa stoga porodice nisu u obavezi da ih proglase umrlim) već se uvodi pretpostavka da su lice nezakonito oveli državni organi. U slučaju da je nestanak rezultirao ubistvom, naknada porodici je bila ravna mesečnim primanjima državnog službenika tzv. A nivoa pomnoženim sa koeficijentom 100, te je iznosila 224,000 dolara.

2004. godine je donet poseban zakon za obeštećenje lica rođenih tokom nezakonitog pritvora majke i maloletnika koji su ostali u zatočeništvu zbog hapšenja ili nestanka roditelja.

Nijedan od pomenutih argentinskih zakona nije pravio razliku među žrtvama na osnovu njihove nacionalnosti.

Čile je za reparacije žrtvama diktature od 1973. do 1990. godine doneo Zakon 19.123 1992. godine. Ovim Zakonom je ustanovljena mesečna reparaciona penzija za porodice žrtava kršenja ljudskih prava ili političkog nasilja. Zakonom je određeno da je reparaciona penzija spojiva sa drugim primanjima, poput socijalnih davanja. Uz penziju je dodeljivan i jednokratni kompenzacioni paušal u iznosu jednakom dvanaestomesečnoj penziji. Deci nestalih osoba do 35 godina starosti je između ostalog omogućeno da upišu obrazovnu ustanovu po svom izboru, za koju bi dobili stipendiju i pokriće ostalih troškova.

U nadležnosti Ministarstva zdravlja Čilea bila je primena tzv. PRAIS programa koji je imao za cilj da obezbedi sveobuhvatnu fizičku i psihosomatsku zdravstvenu negu žrtvama kršenja ljudskih prava. Status korisnika ovog programa mogli su dobiti bivši politički zatvorenici, članovi porodica nestalih zatočenika, članovi porodica žrtava političkih pogubljenja, oni koji su izgubili posao iz političkih razloga, oni koji su bili u izgnanstvu i vratili se u zemlju, njihove porodice, žrtve mučenja i njihove porodice i žrtve kršenja ljudskih prava tokom vojnog režima, kao i lica koja su se bavila ljudskim pravima i pružala pomoć žrtvama.

Čile je kasnije usvojio i posebne reparacione programe koji se odnose na izgnanike i njihove porodice, političke zatvorenike, otpuštene iz političkih razloga, zemljoradnike izuzete iz agrarne reforme ili proterane sa njihove zemlje i žrtve mučenja.

Nemačka je posle Drugog svetskog rata uspostavila dva značajna reparaciona programa – reparacije za holokaust i reparacije za prinudni i robovski rad.

Prvi zakon o reparacijama donet je 1953. godine i predvideo je sledeće programe obeštećenja u vidu mesečne rente: obeštećenje za život (za udovice, decu i izdržavane članove

porodice); obeštećenje za zdravlje (zdravstvena nega za narušenu zdravlja i duha); obeštećenje za narušenu slobodu, tj. za lica koja su bila politički zatvorenci; obeštećenje za imovinu i diskriminatorne poreze; i obeštećenje za štetu po karijeru ili ekonomsko napredovanje. Ovaj zakon je menjan 1956. i 1965. godine kako bi se olakšao postupak za žrtve i uključio veći broj korisnika.

Zakonom iz 2001. godine usvojen je novi program reparacija za žrtve prinudnog i robovskog rada. Polovina sredstava za ovaj fond poticala je od nemačke vlade, a ostatak od nemačkih kompanija koje su koristile robovski rad tokom Drugog svetskog rata. Žrtvama su dodeljivani jednokratni iznosi. Naslednici su imali pravo da zahtevaju obeštećenje, i to supružnik, dete, unuk, brat, sestra i testamentarni naslednik.

Rimskim Statutom, koji je Srbija ratifikovala 2001. godine, kreirane su dve nezavisne institucije: Međunarodni krivični sud i Fond za obeštećenje žrtava. Krivična dela za koja Fond osigurava sredstva su genocid, ratni zločini, zločin protiv čovečnosti, zločin agresije, a može delovati nezavisno od postojanja osuđujuće presude Suda.

IV. OCENA ZAKONODAVSTVA U SRBIJI OD STRANE MEĐUNARODNIH INSTITUCIJA

Ugovorna tela UN i Savet Evrope su u okviru redovnog praćenja sprovođenja međunarodnih konvencija o ljudskim pravima u Srbiji, nekoliko puta ukazale institucijama Srbije na neusaglašenost postojećeg zakonskog okvira koji reguliše reparacije u Srbiji sa međunarodnim standardima ljudskih prava.

U Zaključnim primedbama **Komiteta za sprečavanje torture** o sprovođenju Konvencije za sprečavanje torture u Srbiji iz novembra 2008. godine, nakon što je konstatovano

da Srbija nema posebne programe za ostvarivanje prava žrtava torture i zlostavljanja na odštetu i ispravljanje nepravdi, kao ni službe koje bi se posebno bavile traumama žrtava torture, Srbiji je preporučeno da ojača napore u vezi sa odštetom, ispravljanjem povreda i rehabilitacijom kako bi žrtvama torture i drugih oblika surovog, nehumanog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja pružila pravičnu i adekvatnu odštetu uključujući i obezbeđivanje sredstava za hitnu i potpunu rehabilitaciju. Zaključnim primedbama takođe je preporučeno i da Srbija razvije poseban program pomoći za žrtve torture i zlostavljanja.

U Zaključnim primedbama **Komiteta za ljudska prava** o primeni Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima u Srbiji iz marta 2011. godine, Komitet je podsetio da Srbija ima obavezu da u potpunosti istraži sve slučajeve kršenja ljudskih prava, a posebno onih počinjenih 1990-ih godina i da žrtvama i njihovim porodicama pruži adekvatnu odštetu za pretrpljene povrede.

Pitanje reparacija žrtvama kršenja ljudskih prava tokom 1990-ih razmatrano je i u **izveštaju komesara za ljudska prava Saveta Evrope** Tomasa Hamarberga u aprilu 2011. godine. U izveštaju je ukazano na nedostatak mehanizama reparacija za žrtve, kao i na činjenicu da Zakon o pravima civilnih invalida rata predviđa kompenzaciju samo za određen broj žrtava, isključujući one čije su povrede ili gubici rezultat akcija srpskih državnih agencija. Takođe je uočeno i da, prema srpskom Zakonu, bivši logoraši, žrtve seksualnog nasilja i žrtve mučenja ne mogu da uživaju administrativnu kompenzaciju ako nemaju fizičke povrede iznad određene granice. Radi ispravljanja ovih nedostataka, komesar je u zaključcima i preporukama sadržanim u ovom izveštaju pozvao vlast u Srbiji da preduzme sve mere koje su neophodne da bi se obezbedile reparacije za žrtve zločina vezanih za rat, kao i za njihove porodice, u skladu sa ustanovljenim načelima me-

đunarodnog prava kako su ona definisana u Osnovnim načelima i smernicama u vezi sa pravom na pravni lek i reparacije za žrtve teških kršenja međunarodnog prava ljudskih prava i ozbiljnih kršenja međunarodnog humanitarnog prava.

Poslednji **izveštaj o napretku Evropske komisije** za 2014. godinu takođe iznosi kritiku na račun važećeg Zakona o pravima civilnih invalida rata i navodi da *samo nekoliko žrtava ratnih zločina ima pristup delotvornoj naknadi unutar važećeg zakonodavnog okvira, te da nije došlo do poboljšanja pomoći žrtvama.*

Komiteta UN za prisilne nestanke je u svojim zaključnim nalazima iz 2015. godine naglasio obavezu Srbije da zaštiti prava porodica nestalih, te je preporučio uvođenje sveobuhvatnog i rodno senzitivnog sistema reparacija i pristup medicinskoj i psihološkoj rehabilitaciji svima koji su pretrpeli štetu kao direktnu posledicu prisilnog nestanka. U zaključnim nalazima se navodi: *[Komitet] sa zabrinutošću konstatuje da sistem administrativnih kompenzacija za žrtve proteklih oružanih sukoba [iz Zakona o pravima civilnih invalida rata] nije dostupan žrtvama prisilnog nestanka sve dok se nestalo lice ne proglašuje umrlim.* Među merama koje Srbija treba da preduzme je i uključivanje zaštite prava porodica žrtava nestalih u novi Nacrt zakona o pravima boraca, vojnih invalida, civilnih invalida rata i članova njihovih porodica.

V. CILJEVI MODELA ZAKONA

Cilj Modela zakona je da pokrene širu debatu o potrebi stavljanja van snage važećeg Zakona o pravima civilnih invalida rata i o potrebi uređenja ove oblasti u skladu sa stvarnim potrebama civilnih žrtava rata, izmeštajući ovu pravnu oblast iz domena socijalne zaštite u domen ljudskih prava.

Obezbeđivanjem prava civilnih ųrtava rata, Republika Srbija usklađuje svoje zakonodavstvo sa međunarodnim konvencijama o zaštiti ljudskih prava, preporukama i standardima međunarodnih sudova i ugovornih tela koji nadziru primenu tih konvencija, pravnim tekovinama Evropske unije, kao i sa Ustavom i zakonodavstvom Republike Srbije o zabrani diskriminacije.

Model zakona osigurava ųrtvama rehabilitaciju kroz materijalnu, psihosocijalnu, zdravstvenu i pravnu pomoć; pruža ųrtvama određenu vrstu satisfakcije kroz priznanje njihovih patnji, dok u širem smislu predstavlja odraz društvene solidarnosti i priznanje odgovornosti za počinjene zloćine. Model zakona nastoji da povrati dostojanstvo ųrtava, da im podigne kvalitet života kroz materijalnu i psihosocijalnu pomoć i da doprinese neponavljanju zloćina.

U skladu sa načelima odgovornosti države za poštovanje i zaštitu osnovnih ljudskih prava i sloboda i društvene solidarnosti sa ųrtvama, osim novćane naknade Model zakona ųrtvama obezbeđuje i druga znaćajna prava kao što su pravo na poštovanje statusa ųrtve i prava iz oblasti zdravstvene i socijalne zaštite, obrazovanja, zapošljavanja i pravne pomoći. Model predviđa i pravila postupka i dokazivanja prilagoćena specifićnom poloųaju i potrebama ųrtava, kako bi se osigurao što jednostavniji postupak, uz poštovanje njihovog dostojanstva. U cilju zaštite ųrtava od retraumatizacije u postupku ostvarivanja prava, Model predviđa obuku državnih sluųbenika nadleųnih za sprovoćenje ovog Zakona o naćinu rada sa ųrtvama i njihovim potrebama. Kroz obavezu promovisanja Zakona, informisanja ųrtava o njemu i redovnog izveštavanja o njegovoj primeni, Model zakona zaduųuje Vladu Republike Srbije da osigura nesmetanu primenu Zakona i stvori uslove da sva lica na koja se ovaj Zakon odnosi budu i obuhvaćena tokom njegove primene.

Model zakona, čija je jedna od ključnih odlika sveobuhvatan pristup u ostvarivanju prava svih grupa žrtava, uz uvažavanje njihovih posebnosti u potrebama i okolnostima stradanja, predstavlja snažan podsticaj procesu suočavanja sa nasleđem sistemskog nasilja u regionu bivše Jugoslavije. Usvajanjem Modela zakona Republika Srbija će iskazati poštovanje prema svim žrtvama kršenja ljudskih prava, i na simboličkoj i političkoj ravni se odrediti prema istorijskoj epohi obeleženoj masovnim zločinima.

MODEL ZAKONA O PRAVIMA CIVILNIH ŽRTAVA POVREDA LJUDSKIH PRAVA U ORUŽANIM SUKOBIMA I U VEZI SA ORUŽANIM SUKOBIMA U PERIODU OD 1991. DO 2001. GODINE

I OSNOVNE ODREDBE

Cilj zakona

Član 1.

Cilj ovog zakona je ostvarivanje i zaštita posebnih prava lica koja su tokom oružanih sukoba, odnosno u vezi sa oružanim sukobima na teritoriji bivše Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (dalje: SFRJ), u periodu od 01.01.1991. do 31.12.2001. godine pretrpela povredu osnovnih ljudskih prava i sloboda zajemčenih Ustavom Republike Srbije, odnosno potvrđenim međunarodnim ugovorima i opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava.

Predmet zakona

Član 2.

Ovim zakonom uređuju se osnovna načela i pojmovi, prava žrtava, materijalni uslovi za ostvarivanje prava, postupak ostvarivanja i zaštite prava i posebne obaveze u primeni zakona.

Primena zakona

Član 3.

(1) Ovaj zakon se primenjuje bez obzira da li akt povrede osnovnih ljudskih prava i sloboda predstavlja krivično

delo ili drugi oblik povrede pravila domaćeg, odnosno međunarodnog propisa.

(2) Prava iz ovog zakona se ostvaruju i štite bez obzira da li je utvrđena krivična ili druga odgovornost počinioca za akt povrede osnovnih ljudskih prava i sloboda.

(3) Ovaj zakon se primenjuje bez obzira na lična svojstva počinioca akta povrede, kao što su pripadnost strani u oružanom sukobu, oružanoj formaciji ili organizovanoj naoružanoj grupi, odnosno nacionalna, etnička i verska pripadnost, državljanstvo i drugo.

(4) Ovaj zakon se ne primenjuje na lica koja su pretrpela akt povrede kao borci koji su učestvovali u borbenim dejstvima u oružanim sukobima na teritoriji bivše SFRJ (pripadnici oružanih snaga države, paramilitarnih i drugih organizovanih naoružanih grupa).

Osnovni pojmovi

Član 4.

(1) Akt povrede osnovnih ljudskih prava i sloboda u smislu ovog zakona je akt povrede prava na život, prava na fizički i psihički integritet, prava na nepovredivost dostojanstva ličnosti, prava na ličnu slobodu i sigurnost, slobode kretanja i prava na privatni i porodični život (dalje: akt povrede), koji je nastao u toku oružanih sukoba ili u vezi sa oružanim sukobima, a naročito ubistvo, prisilni nestanak, mučenje, nečovečno ili ponižavajuće postupanje, seksualno nasilje, nezakonito lišavanje slobode, prinudna mobilizacija, odnosno prinudni rad.

(2) Teži akt povrede iz stava 1. ovog člana je akt koji je:

- počinjen na naročito svirep, bezobziran ili ponižavajući način; ili je
- prouzrokovao naročito tešku posledicu po žrtvu; ili je

- trajao u dužem vremenskom periodu ili se ponavljao; ili je
- počinjen od strane predstavnika organa javne vlasti ili nosioca javne funkcije.

(3) *Žrtva akta povrede* (dalje: *žrtva*) u smislu ovog zakona je lice koje je lično preživelo akt povrede osnovnog ljudskog prava odnosno slobode, član porodice lica koje je ubijeno ili nestalo u toku oružanih sukoba ili u vezi sa oružanim sukobima, kao i član porodice lica koje je lično preživelo akt povrede.

(4) Član porodice lica koje je lično preživelo akt povrede, kao i lica koje je ubijeno ili prisilno nestalo u toku oružanih sukoba ili u vezi sa oružanim sukobima, u smislu ovog zakona je bračni, odnosno vanbračni drug, dete, brat, sestra, roditelj, usvojenik i usvojlac ovog lica.

(5) Oružani sukob u smislu ovog zakona je pribegavanje oružanoj sili između država ili produženom oružanom nasilju između vlasti i organizovanih naoružanih grupa, odnosno između takvih grupa.

(6) Akt povrede koji je u vezi sa oružanim sukobom u smislu ovog zakona je akt povrede iz stava 1. ovog člana koji je u uzročno-posledičnoj vezi sa oružanim sukobom ili na čije je izvršenje bitno uticalo postojanje oružanog sukoba, naročito u pogledu načina, motiva i cilja izvršenja.

(7) Novčana naknada je iznos novca koji Republika Srbija isplaćuje žrtvama na osnovu načela odgovornosti za povredu osnovnih ljudskih prava i sloboda, odnosno za nepostupanje po obavezi sprečavanja povrede osnovnih ljudskih prava i sloboda, na osnovu načela društvene solidarnosti sa žrtvama, kao i na osnovu načela njihovog jednakog tretmana.

Načela ostvarivanja prava

Član 5.

Prava iz ovog zakona ostvaruju se u skladu sa načelima odgovornosti države za poštovanje i zaštitu osnovnih ljudskih prava i sloboda, društvene solidarnosti sa žrtvama, nepovredivosti dostojanstva ličnosti žrtava i ravnopravnosti žrtava, bez obzira na njihova lična svojstva.

Opšti uslovi za priznavanje prava

Član 6.

(1) Prava iz ovog zakona ostvaruju se ako je lice koje je lično preživelo akt povrede ili je ubijeno, odnosno nestalo u toku oružanih sukoba ili u vezi sa oružanim sukobima:

1. državljanin Republike Srbije ili je u vreme izvršenja akta povrede imalo državljanstvo Republike Srbije, bez obzira na teritoriji koje države se dogodio akt povrede;
2. pretrpelo akt povrede na teritoriji Republike Srbije, bez obzira na državljanstvo; ili
3. steklo status izbeglog ili interno raseljenog lica na osnovu odluke nadležnog organa, a ima prebivalište, odnosno boravište na teritoriji Republike Srbije.

(2) Prava iz ovog zakona mogu se ostvariti ako već nisu ostvarena u drugoj državi ili u skladu sa drugim propisima kojima se uređuju prava žrtava.

(3) Ako su prava iz stava 2. ovog člana ostvarena u obimu manjem od onog koji je propisan ovim zakonom, žrtva zadržava pravo da ostvari razliku do punog obima ostvarenja prava, u skladu sa odredbama ovog zakona.

(4) Ostvarivanje prava na novčanu naknadu iz ovog zakona isključuje pravo žrtve da od Republike Srbije potražuje

naknadu nematerijalne štete koja je nastala u oružanom sukobu, odnosno u vezi sa njim.

Tumačenje zakona

Član 7.

(1) Pravila ovog zakona se tumače u skladu sa Rezolucijom Generalne skupštine UN 60/147 (Osnovna načela i smernice za ostvarivanje prava na pravni lek i reparacije žrtava teških kršenja međunarodnog prava ljudskih prava i ozbiljnih kršenja međunarodnog humanitarnog prava), kao i u skladu sa drugim pravilima međunarodnog prava u oblasti zaštite prava žrtava kršenja ljudskih prava.

(2) Pravila ovog zakona se tumače u korist ostvarivanja prava žrtava.

II PRAVO NA NOVČANU NAKNADU

Lica koja imaju pravo na novčanu naknadu

Član 8.

(1) Pravo na novčanu naknadu ima:

1. Lice koje je lično preživelo akt povrede;
2. Član porodice lica koje je ubijeno ili nestalo;
3. Član porodice lica iz tačke 1. ovog stava koje je umrlo nakon podnošenja zahteva za priznavanje prava, a pre nego što mu je pravo priznato.

(2) Svaki član porodice lica koje je ubijeno ili nestalo samostalno ostvaruje pravo na novčanu naknadu iz stava 1. ovog člana.

(3) Članovi porodice iz stava 1. tačka 3. ovog člana zajednički ostvaruju pravo na novčanu naknadu, a iznos novčane naknade dele na jednake delove.

Oblik novčane naknade

Član 9.

(1) Novčana naknada iz člana 8. ovog zakona isplaćuje se u obliku osnovne i uvećane novčane naknade.

(2) Osnovna novčana naknada isplaćuje se licima iz člana 8. stav 1. tač. 1. i 3. ovog zakona.

(3) Umesto osnovne novčane naknade, uvećana novčana naknada isplaćuje se:

1. Licu iz člana 8. stav 1. tačka 1. ovog zakona koje je lično preživelo teži akt povrede;
2. Licu iz člana 8. stav 1. tačka 2. ovog zakona;
3. Članu porodice lica iz člana 8. stav 1. tačka 1. ovog zakona koje je pretrpelo teži akt povrede, a koje je umrlo nakon podnošenja zahteva za priznavanje prava, a pre nego što mu je pravo priznato.

Iznos novčane naknade

Član 10.

(1) Iznos osnovne novčane naknade iz člana 9. stav 2. ovog zakona je 10.000,00 eura, u dinarskoj protivrednosti utvrđenoj na dan donošenja odluke o priznavanju prava.

(2) Iznos uvećane novčane naknade iz člana 9. stav 3. ovog zakona je 20.000,00 eura, u dinarskoj protivrednosti utvrđenoj na dan donošenja odluke o priznavanju prava.

Način isplate novčane naknade

Član 11.

(1) Novčana naknada iz člana 9. stav 1. ovog zakona isplaćuje se u jednokratnom iznosu (dalje: jednokratna novčana naknada).

(2) Lice koje je preživelo teži akt povrede može zahtevati da mu se umesto naknade iz člana 9. stav 3. tačka 1. ovog zakona, novčana naknada isplaćuje u mesečnom iznosu od 1/2 prosečnog dohotka u Republici Srbiji utvrđenog za prethodni mesec (dalje: mesečna novčana naknada).

Neuračunavanje novčane naknade

Član 12.

Iznos novčane naknade ne uračunava se u prihode na osnovu kojih se utvrđuje ispunjenost uslova za sticanje statusa korisnika prava na socijalnu zaštitu i poreskog obveznika.

Nasleđivanje prava na novčanu naknadu

Član 13.

(1) Pravo na jednokratnu novčanu naknadu koje je priznato u skladu sa ovim zakonom, a naknada nije isplaćena do trenutka smrti podnosioca zahteva, nasleđuje se.

(2) Pravo na mesečnu novčanu naknadu koje je priznato u skladu sa ovim zakonom, a nije započeto sa njenom isplatom do trenutka smrti podnosioca zahteva, postaje pravo na jednokratnu novčanu naknadu i nasleđuje se.

Prestanak prava na novčanu naknadu usled smrti

Član 14.

(1) U slučaju smrti žrtve koja nema naslednika, pravo na novčanu naknadu koje je priznato u skladu sa ovim zakonom, a naknada nije isplaćena, prestaje da postoji u trenutku njene smrti.

(2) U slučaju smrti žrtve, pravo na mesečnu novčanu naknadu koje je priznato u skladu sa ovim zakonom, i sa čijom je isplatom započeto, prestaje da postoji u trenutku njene smrti.

III DRUGA PRAVA ŽRTAVA

Posebna prava žrtava

Član 15.

(1) Žrtva ima sledeća prava:

1. Pravo na poštovanje statusa žrtve, uključujući i pravo na zaštitu od negiranja statusa žrtve;
2. Pravo na zdravstvenu zaštitu i druga prava u vezi sa ostvarivanjem zdravstvene zaštite u obimu propisanom za najpovlašćeniju kategoriju korisnika usluga zdravstvene zaštite, u skladu sa propisima kojima se uređuje zdravstvena zaštita;
3. Prava iz socijalne zaštite, u obimu propisanom za najpovlašćeniju kategoriju korisnika prava u sistemu socijalne zaštite, u skladu sa propisima kojima se uređuje socijalna zaštita i finansijska podrška porodici sa decom;
4. Prava iz oblasti socijalnog stanovanja, u obimu propisanom za najpovlašćeniju kategoriju korisnika prava u sistemu socijalnog stanovanja, u skladu sa propisima kojima se uređuje socijalno stanovanje;
5. Pravo na profesionalnu rehabilitaciju, prekvalifikaciju i druga prava iz oblasti zapošljavanja, u skladu sa propisima kojima se uređuje ostvarivanje ovih prava, bez obzira da li je žrtva zaposlena i po kom osnovu je zaposlena;
6. Prava iz oblasti obrazovanja u obimu propisanom za najpovlašćeniju kategoriju korisnika prava u sistemu obrazovanja, u skladu sa propisima kojima se uređuju osnovi sistema obrazovanja i vaspitanja, predškolsko vaspitanje, osnovno, srednje i visoko obrazovanje, kao i učenički i studentski standard;

7. Pravo na besplatnu pravnu pomoć advokata u postupku ostvarivanja prava iz ovog zakona, u skladu sa zakonom kojim se uređuje pružanje besplatne pravne pomoći;
8. Pravo na besplatan prevoz u javnom gradskom i unutrašnjem putničkom saobraćaju;
9. Pravo na nužne troškove sahrane, ekshumacije i prenosa posmrtnih ostataka na teritoriji Republike Srbije, odnosno teritoriji bivše SFRJ.

(2) Ministarstva nadležna za ostvarivanje prava iz stava 1. tač. 2–9. ovog člana, podzakonskim aktima uređuju način njihovog ostvarivanja.

Zabrana negiranja statusa žrtve

Član 16.

Negiranje statusa žrtve grupi lica koja dele isto lično svojstvo, učinjeno na javnom skupu, odnosno u javnosti, a naročito u medijima, kao i od strane lica koja obavljaju javnu ili političku funkciju, predstavlja akt govora mržnje.

IV POSTUPAK ZA OSTVARIVANJE I ZAŠTITU PRAVA

Pokretanje postupka

Član 17.

(1) Postupak za ostvarivanje prava iz ovog zakona pokreće se na osnovu pisanog zahteva žrtve (dalje: podnosilac), njenog zakonskog zastupnika ili punomoćnika.

(2) Zahtev se može podneti i usmeno na zapisnik, kao i na propisanom obrascu.

Nadležnost za odlučivanje o zahtevu

Član 18.

(1) Za odlučivanje o zahtevu iz člana 17, stav 1. ovog zakona nadležna je Kancelarija za ostvarivanje prava žrtava povrede ljudskih prava u oružanim sukobima i u vezi sa oružanim sukobima u periodu od 1991. do 2001. godine Vlade Republike Srbije (dalje: Kancelarija).

(2) Kancelarijom rukovodi direktor, a sedište Kancelarije je u Beogradu.

Komisija Kancelarije

Član 19.

(1) Odluku o pojedinačnom zahtevu iz člana 17, stav 1. ovog zakona donosi Komisija Kancelarije (dalje: Komisija).

(2) Komisiju čine tri člana, koje imenuje direktor Kancelarije iz reda državnih službenika sa najvišim moralnim i profesionalnim autoritetom i iskustvom od najmanje deset godina rada na poslovima koji su od značaja za poštovanje i zaštitu ljudskih prava.

Područne jedinice Kancelarije

Član 20.

(1) Područne jedinice Kancelarije osnivaju se u Nišu, Novom Pazaru, Kraljevu, Novom Sadu i Beogradu.

(2) Područna jedinica u Beogradu osniva se u sedištu Kancelarije.

(3) Područnu jedinicu iz stava 1. ovog člana čine tri ovlašćena lica sa najmanje pet godina iskustva u radu na poslovima državne uprave.

(4) Područnoj jedinici iz stava 1. ovog člana podnose se zahtevi iz člana 17. stav 1. ovog zakona, bez obzira na mesto prebivališta podnosioca.

(5) Područna jedinica prikuplja zahteve i dostavlja ih Komisiji bez odlaganja, a najkasnije u roku od 15 dana od dana prijema zahteva.

(6) Podnosilac može zahtevati da ovlašćeno lice područne jedinice dođe u njegov dom u cilju sačinjavanja i podnošenja zahteva, ako za to postoje zdravstveni ili drugi opravdani razlozi.

(7) Ako postoji saznanje o tome da zdravstveni ili drugi opravdani razlozi onemogućavaju podnosioca da sačini i podnese zahtev bez pomoći ovlašćenog lica, ovlašćeno lice područne jedinice po službenoj dužnosti odlazi u dom podnosioca.

(8) Područna jedinica obezbeđuje podnosiocu pravnu pomoć u vezi sa sačinjavanjem i podnošenjem zahteva, a posebno se stara da izjave podnosioca i svedoka budu uredne i sveobuhvatne, ne ulazeći u ocenu osnovanosti zahteva.

Sadržina zahteva

Član 21.

Zahtev iz člana 17, stav 1. ovog zakona sadrži:

- Ime i prezime i druge podatke o identitetu podnosioca (prebivalište, boravište, državljanstvo i dr.);
- Opis akta povrede;
- Raspoložive dokaze o aktu povrede, statusu člana porodice i ispunjenosti opštih uslova za ostvarivanje prava.

Utvrđivanje odlučnih činjenica

Član 22.

(1) U cilju utvrđivanja odlučnih činjenica koriste se dokazi, a posebno izjava podnosioca i svedoka, medicinska dokumentacija, odluke i izveštaji međunarodnih organizacija odnosno tela, dokumentacija nastala u postupku ili u vezi

sa postupkom pred organom javne vlasti, medijski izveštaji i izveštaji nevladinih organizacija i dr.

(2) Izjave podnosioca i svedoka iz stava 1. ovog člana mogu se dati usmeno, u postupku pred ovlašćenim licem Kancelarije, odnosno područne jedinice, kao i u pisanoj formi.

(3) Komisija po službenoj dužnosti pribavlja podatke o ličnosti i dokaze o činjenicama koji su od neposrednog značaja za donošenje odluke, o kojima organi javne vlasti Republike Srbije ili druge države vode službenu evidenciju (policija, pravosudni organi, zdravstvene ustanove i dr.).

(4) Podaci i dokazi iz stava 3. ovog člana kojima raspolazu organi javne vlasti Republike Srbije dostavljaju se bez odlaganja, a najkasnije u roku od 15 dana od dana kad su traženi.

(5) O zahtevu iz člana 17, stav 1. ovog zakona može se odlučiti na osnovu činjenica ili okolnosti koje nisu potpuno utvrđene ili su dokazima samo posredno utvrđene, odnosno ako su činjenice ili okolnosti učinjene verovatnim, a iz svih okolnosti proizlazi da je zahtevu podnosioca opravdano udovoljiti, u skladu sa zakonom kojim se uređuje opšti upravni postupak.

(6) Odluka o odbijanju zahteva iz člana 17. stav 1. ovog zakona ne može se zasnovati na činjenicama koje su utvrđene isključivo na osnovu dokumentacije nastale u postupku ili u vezi sa postupkom pred organom javne vlasti, odnosno svedočenja predstavnika organa javne vlasti.

Rok za podnošenje zahteva

Član 23.

(1) Rok za podnošenje zahteva za ostvarivanje prava po ovom zakonu je tri godine od dana njegovog stupanja na snagu.

(2) Ako je podnosilac iz opravdanih razloga propustio da podnese zahtev u roku iz stava 1. ovog člana, zahtev se

može podneti u roku od šest meseci od dana prestanka razloga koji je prouzrokovao propuštanje, a najkasnije u roku od pet godina od dana stupanja na snagu ovog zakona.

Rešenje o priznavanju prava

Član 24.

(1) O zahtevu iz člana 17. stav 1. ovog zakona Komisija odlučuje u formi rešenja, u roku od tri meseca od dana prijema zahteva.

(2) U rešenju kojim se priznaju prava iz ovog zakona, obavezno se utvrđuje i status žrtve, a u obrazloženju se opisuje akt povrede, u skladu sa izvedenim dokazima.

(3) Ako je podnosilac član porodice lica koje je ubijeno ili nestalo, u rešenju kojim se utvrđuje status žrtve podnosioca istovremeno se utvrđuje i status žrtve ubijenom, odnosno nestalom licu.

Pravno dejstvo odluke o utvrđivanju statusa žrtve

Član 25.

(1) Ako je podnosilac lica koje je lično preživelo akt povrede, pravnosnažno rešenje kojim se utvrđuje status žrtve tom licu predstavlja pravni osnov za utvrđivanje statusa žrtve članu njegove porodice u postupku koji se naknadno pokreće zahtevom ovog člana porodice.

(2) Pravilo iz stava 1. ovog člana shodno se primenjuje i ako je status žrtve utvrđen članu porodice pre nego što je žrtva koja je preživela akt povrede, odnosno drugi član porodice, pokrenuo postupak za priznavanje prava.

Ostvarivanje prava

Član 26.

(1) Prava iz ovog zakona ostvaruju se na osnovu rešenja iz člana 24. stav 1. ovog zakona.

(2) Postupak za ostvarivanje prava iz stava 1. ovog člana uređuje se podzakonskim aktom koji donosi Vlada Republike Srbije, odnosno nadležna ministarstva.

Sudska zaštita

Član 27.

Rešenje iz člana 24. stav 1. ovog zakona je konačno i protiv njega podnosilac može pokrenuti upravni spor.

Troškovi postupka

Član 28.

Na zahtev iz člana 17. stav 1. ovog zakona ne plaćaju se takse.

Ponavljanje postupka

Član 29.

(1) Postupak koji je okončan donošenjem rešenja o priznavanju prava, može se ponoviti ako se sazna za nove činjenice, ili se stekne mogućnost da se upotrebe novi dokazi koji bi sami ili u vezi sa izvedenim dokazima, mogli dovesti do drugačijeg rešenja da su te činjenice, odnosno dokazi bili izneseni ili izvedeni u ranijem postupku, a naročito ako je rešenje doneto na osnovu lažne isprave ili lažnog iskaza svedoka ili veštaka, neistinitog navoda stranke kojim je Komisija dovedena u zabludu, ili usled dela kažnjivog po zakonu kojim se propisuju krivična dela.

(2) Ponavljanje postupka pokreće se na osnovu zahteva lica koje ima pravni interes, odnosno odluke Komisije po službenoj dužnosti, u roku od 30 dana od dana saznanja za postojanje okolnosti iz stava 1. ovog člana, a najkasnije do isteka roka od pet godina od dana stupanja na snagu ovog zakona.

Primena drugih zakona

Član 30.

U pitanjima koja se odnose na postupak priznavanja prava, a koja nisu regulisana ovim zakonom, primenjuju se pravila zakona kojim se uređuje opšti upravni postupak.

V POSEBNE OBAVEZE

Obaveze vlade

Član 31.

Vlada Republike Srbije dužna je da preduzme mere kojima se omogućava nesmetana primena ovog zakona, kao i da promoviše primenu zakona u javnosti.

Obuka zaposlenih

Član 32.

Pre otpočinjanja rada na pojedinačnim predmetima Kancelarija organizuje obuku za zaposlene, uključujući i zaposlene u područnim jedinicama, o načinu rada sa žrtvama i njihovim potrebama, na osnovu principa poštovanja dostojanstva ličnosti i zabrane diskriminacije, naročito u cilju sprečavanja njihove traumatizacije i sekundarne viktimizacije.

Informisanje žrtava o njihovim pravima

Član 33.

(1) Kancelarija je dužna da putem medija, a posebno putem javnih medijskih servisa, kontinuirano obaveštava i informiše žrtve o njihovim pravima koja proističu iz ovog zakona i uslovima i postupku njihovog ostvarivanja.

(2) Kancelarija je dužna da u saradnji sa udruženjima koja se bave pravima žrtava izradi informator sa informacijama iz stava 1. ovog člana na srpskom, bosanskom, hrvat-

skom, romskom, albanskom, turskom i engleskom jeziku i objavi ga na svojoj internet stranici.

(3) Informator iz stava 2. ovog člana objavljuje se na internet stranicama jedinica lokalne samouprave i diplomatsko-konzularnih predstavništava Republike Srbije u inostranstvu.

(4) Odštampanu verziju informatora Kancelarija distribuira udruženjima žrtava, ustanovama socijalne i primarne zdravstvene zaštite i udruženjima koja se bave ljudskim pravima, odnosno pravima žrtava.

(5) Sredstva za naknadu nužnih troškova informisanja javnosti iz stavova 1-4. ovog člana obezbeđuju se u budžetu Republike Srbije.

Pristup dokumentima

Član 34.

(1) Odluke donete u primeni ovog zakona objavljuju se na internet stranici Kancelarije.

(2) Na osnovu zahteva žrtve, odluka iz stava 1. ovog člana prevodi se na njen maternji jezik i objavljuje i u prevodu.

(3) Žrtva ima pravo da zahteva anonimizaciju odluke koja se odnosi na nju.

(4) Lično ime ubijenog, odnosno nestalog objavljuje se u odluci iz stava 1. ovog člana.

(5) Pristup ostalim dokumentima koja su u posedu Kancelarije obezbeđuje se u skladu sa Zakonom o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja.

Izveštaj o primeni zakona

Član 35.

(1) Kancelarija izrađuje i objavljuje godišnji izveštaj o svom radu, a završni izveštaj o primeni zakona u roku od šest

meseci od dana prestanka postupanja po pojedinačnim zahtevima.

(2) Izveštaji iz stava 1. ovog člana obavezno sadrže informacije o broju i etničkoj, nacionalnoj, verskoj, polnoj i drugoj pripadnosti žrtava, kao i o teritorijalnoj lokalizaciji akata povrede.

(3) Izveštaji iz stava 1. ovog člana predstavljaju se na sednici odbora Narodne skupštine nadležnog za ljudska i manjinska prava, uz prisustvo udruženja koja se bave pravima žrtava.

(4) Izveštaji iz stava 1. ovog člana objavljuju se u „Službenom glasniku Republike Srbije“, i na internet stranici Kancelarije i Vlade Republike Srbije.

VI PRELAZNE I ZAVRŠNE ODREDBE

Rok za donošenje podzakonskih akata

Član 36.

Podzakonski akti neophodni za ostvarivanje prava iz ovog zakona donose se u roku od 3 meseca od dana stupanja zakona na snagu.

Stupanje zakona na snagu i vremensko važenje

Član 37.

Zakon stupa na snagu u roku od osam dana od dana objavljivanja u „Službenom glasniku Republike Srbije“, a prestaje da važi nakon isteka roka od šest godina od dana stupanja na snagu.

